

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING TIL O'RGANISH KO'NIKALARINI DIDAKTIK O'YINLAR ORQALI RIVOJLANTIRISH IMKONIYATLARI

Ashurova Dilrabo Isroil qizi

TerDU Pedagogika fakulteti magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6063384>

Annotatsiya. Ushbu maqolada didaktik o'yinlar, uning ta'rifi, ularning boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun til o'rganishdagi imkoniyatlari, hozirgi davrdagi til o'rganishdagi yutuqlari haqida so'z yuritilgan.

Tayanch so'zlar: Didaktik o'yin, ijodiy faoliyat turi, ta'lim vastasi, motivatsiya, ko'nikma, boshlang'ich ta'lim, chet tili.

“O'yin bola faoliyatining asosiy turidir.”

P.P.Blonskiy

Kirish. Hozirgi kunda Respublikamizda ta'limning barcha sohasi jadallik bilan rivojlanmoqda. Yoshlar uchu keng imkoniyatlar eshigi ochilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti I.A.Karimov mustaqillik yillaridanoq umumta'lim maktablarida boshlang'ich sinflarda tahsil olayotgan o'quvchilarning ta'lim – tarbiya olishiga katta ahamiyat bergan. O'zbekistonda ta'lim sifatini yanada takomillashtirish bo'yicha qator farmonlar va qarorlar ishlab chiqilmoqda. Jumladan, 1-sinfdanoq chet tillarni o'qitish kerakligi 2012-yil 10-dekabrda “Chet tillarini o'rganish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi PQ-1875-sonli *qarori* bilan ham tasdiqlab qo'yildi. Bundan tashqari, 2020 yil 6-noyabr “PF-6108 O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risidagi” farmonda ham, yurtimiz kelajagi bo'lgan avlodni eng kichik davridanoq ilm o'rganishga, tillarni o'zlashtirishga alohida e'tibor berish kerakligi ta'kidlab o'tildi. 2021-yil, 6-may kuni Prezidentimiz Shavkat Mirziyoev rahbarligida chet tillarini o'qitishni takomillashtirishga bag'ishlangan videoselektorda davlatimiz rahbari shunday fikrlarni keltirib o'tdilar: “Chet tillarini o'qitishga urg'uni boshqacha qo'yish kerak. Katta korxonalar qurilyapti, texnologiyalar o'rnatilyapti. Xorijiy tilni mukammal bilish zarurati yuzaga kelyapti. Barcha hududlar rahbarlari, ta'limga aloqador tashkilotlar o'zbek tiliga bo'lgan e'tiborimizni chetda qoldirmay, chet tillarini o'rgatish bo'yicha jiddiy shug'ullanishi kerak. Maktab, litsey, kollej va oliygoh bitiruvchilari kamida 2 ta chet tilini mukammal bilishlari shart”.¹

Har bir viloyatda bittadan universitet chet tillari bo'yicha tayanch oliygoh

¹2021-yil 6-may kuni Prezident Shavkat Mirziyoev raisligida chet tillarini o'qitishni takomillashtirishga bag'ishlangan videoselektor dagi nutqidan

sifatida belgilanishi ham ta'kidlandi. Shu boisdan, ta'limning barcha tizimida chet tillarini o'qitishning yanada samarali usullari, didaktik vositalariga e'tibor kuchaytiriladi. Ya'ni tilni o'rgatuvchi interaktiv materiallar, internet platformasi va mobil ilovalari yaratilib, maktab va bog'chalarda ommabop videodarslardan keng foydalanish yo'lga qo'yiladi. Bog'cha va maktab yoshida o'yin bolaning eng sevimli mashg'uloti bo'lganligi tufayli bola o'yin orqali atrof-olamni kashf etadi. Agar xorijiy tillarni ham o'yinga qorishtirgan holda o'rgatilsa bu til ko'nikmalarining o'zlashtirish samaradorligini bir necha barobarga oshiradi. O'yin bolaning nafaqat jismoniy faolligini oshiradi shuningdek ruhiy tetiklikni ham shakllanitirishga yordam beradi. Ta'lim jarayonida esa chet tillarni o'zlashtirish uchun samarali metodlar, interfaol usullar ishlab chiqilmoqda. Shular jumlasidan, zamonaviy pedagogika uchun, o'quvchi-yoshlarning chet tillarini egallashida didaktik o'yinlar muhim ahamiyat kasb etib kelmoqda.

Didaktik o'yinlar - bolalarni o'qitish va tarbiyalash maqsadida pedagogika tomonidan maxsus yaratilgan qoidalarga ega o'yin turlaridir. Ular bolalarni o'qitishning o'ziga xos muammolarini hal qilishga qaratilgan, ammo shu bilan birga, ular tarbiyaviy va rivojlantiruvchi ta'sir ko'rsatadi. Maktab o'quvchilarining bilim faolligini oshirishning samarali usullaridan biri bu didaktik o'yin. O'yin davomida bolalikning ajoyib dunyosi o'quvchilar kiradigan ajoyib fan dunyosi bilan bog'liq bo'ladi. O'yinni dunyoning sakkizinchi mo'jizasi deb atash mumkin, chunki u juda katta ta'lim, va rivojlanish imkoniyatlariga ega. O'yin jarayonida bolalar atrofdagi narsalar va hodisalar to'g'risida turli xil bilimlarga ega bo'ladilar. O'yin bolalarning kuzatuvchanligini va narsalarning xususiyatlarini aniqlash, ularning muhim tomonlarini aniqlash qobiliyatini rivojlantiradi.

Shunday qilib, o'yinlar bolalarning aqliy rivojlanishiga, ularning tafakkurini, e'tiborini va ijodiy tasavvurlarini yaxshilashga katta ta'sir ko'rsatadi. Mashhur fransuz olimi Lui de Broyl barcha o'yinlarning (hatto eng sodda o'yinlarning ham) olam bilan bog'liq ko'pgina elementlari borligini ta'kidladi. O'quvchilar o'zlarini o'rganish, yangi narsalarni eslash, g'ayrioddiy vaziyatlarda o'zlarini yo'naltirish, g'oyalar va tushunchalar zahiralarini to'ldirishlarini payqamaydilar. Hatto eng passiv bo'lganlar ham o'yinni katta ishtiyoq bilan boshlashadi, sheriklarini tushirib yubormaslik uchun barcha harakatlarni qiladilar. Har bir davrda ham bolaga ta'limiy-ilmiy tushuncha zarurati mavjud bo'lgan. Bu jarayonlarda ustoz, murabbiylar, mohir pedagoglar turli xil ta'limiy o'yinlardan foydalanishgan. Jumladan, didaktik o'yinlar boshlang'ich sinf o'quvchilarining til o'rganish ko'nikmalarini rivojlantirishda

muhim ahamiyat kasb etadi. Dars samaradorligini ta'minlashda turli ta'lim vositalaridan foydalanish, darslarda muammoli vaziyatlarni vujudga keltirishga xizmat qiluvchi va texnologik harakterdagi didaktik o'yinlarning imkoniyatlari beqiyosdir.

Chet tili darslarida o'rganilayotgan mavzu mazmuniga moslab tashkil etiladigan didaktik o'yinlar o'quvchilarni mustaqil fikrlashga undaydi, ularda o'qishga nisbatan qiziqishni uyg'otadi, o'qishga nisbatan qiziqish esa bilimlarni puxta o'zlashtirish garovidir. Bu fikrni o'tmishdagi allomalar ham ta'kidlab o'tishgan, buyuk mutafakkir Abu Nasr Forobiy "Maqsadni amalga oshirishda jahd va g'ayrat mo'ljallangan ishni bajarishda zo'r ta'sirga egadir" deydi.² Bu fikrning darsga tadbiqi o'quvchi bilimlarni o'zlashtirishi uchun qiziqish va qunt bilan kirishmog'i lozimligini anglatadi, O'quvchilarni darsga, bilimlarni o'zlashtirishga qiziqtirish yo'llaridan biri esa didaktik o'yinlardan foydalanishdir. Yoshlarga bilim berish, ularda muayyan ko'nikma va malakalarni tarbiyalash hamda qiziqish va qobiliyatlarini o'stirishda didaktik o'yinlarning ahamiyatiga oid fikrlar sharq qomusiy olimlari Abu Ali Ibn Sino, Abu Rayhon Beruniy, kabi mutafakkirlarning asarlarida ham fikrlar keltirilgan.

Zamonaviy o'yinlarga qiziqishning ortishi sababi zamonaviy o'rganish. Birinchidan, an'anaviy o'qitish usullaridan va o'qitish usullaridan voz kechish mavjud. Chet tilidagi darsda o'yin usullaridan foydalanish har qanday yoshda bolalarning aqliy rivojlanishi uchun o'yinning juda katta ma'nosi bilan asoslanadi. Xuddi shu o'yin darsning turli bosqichlarida ishlatilishi mumkin. Ammo barchasi o'qituvchi, uning fe'l-atvori va ijodiy qobiliyatlarining o'ziga xos ish sharoitlariga bog'liq. Shu bilan birga, o'yin davomida tejamkor bo'lishi kerak va uni hal qilishga qaratilgan muayyan vazifalar. O'yin kuchlanishni olib tashlashi va talabalar faoliyatini rag'batlantirishi kerak, ammo akademik ishning belgilangan ritmini bitta ishtirokchining passiv yoki befarq qoldirmaslik kerak. O'yin har bir talabani qo'shma faoliyatga kirishini talab qiladi. Ishtirokchilar chet tilida muloqot qila oladiganidan mamnun bo'lishlari kerak.

Didaktik o'yinlar ta'limiy o'yin sifatida bolalarning yosh xususiyatlariga mos keladigan o'yinlar sirasiga kiradi. Didaktik o'yinlarning muhim belgisi undagi qoidalarining mavjudligidir. O'yinda o'yin niyati, o'yin [qoidalari](#), o'yin harakatlari o'rtasida uzviy aloqa mavjud. O'yin niyati o'yin harakatlarining tabiatini belgilaydi. O'yin qoidasi esa, o'yin harakatlarini, vazifasini hal etishga va o'yindagi harakatlarni amalga oshirishga yordam beradi. Didaktik o'yinlar orqali bolalarga yangi bilimlar, tushunchalar berib boriladi. Bu o'yinlarda bolaning har

² Abu Nasr Forobiy "Fozil odamlar shahri"-T; Fan 1993,85 b

tomonlama rivojlanishi, bilim jarayoni, sensor madaniyati, nutq faoliyati, aqliy qobiliyatlari takomillashadi. O'yin qoidasiga rioya qilish, unga amal qilish o'yin mazmunini boyitadi.

O'yin davomida o'quvchi buni osongina va tabiiy ravishda sezmasdan lingvistik va nutq qiyinchiliklarini yengillashtiradi. Signal tilni egallash uchun kuchli rag'batdir. O'yinlarning imkoniyatlarini ortiqcha bo'rttirish ham yaramaydi. Shunga erishish kerakki, o'yin o'quv jarayonining tarkibiy qismiga aylansin. Bunga erishish uchun darslarning qaysi qismida, qanday tartibda va mavzular mazmuniga muvofiq holda o'yinlarni tashkil etish texnologiyasi ishlab chiqilishi lozim. Ta'lim metodlarini mazmunga mos holda tanlash azaldan muhim masalalardan biri hisoblanadi. Ma'lumki, ta'lim metodlarini tanlashda darsning ta'limiy va tarbiyaviy vazifalari, darsda o'rganiladigan mavzu mazmuni, o'quvchilarning darsga tayyorgarlik darajalari, ko'rsatmali qurollarning mavjudligi, oz-ko'pligi singari masalalar hisobga olinadi³. O. Mo'minovning fikricha, ta'lim metodlari o'yinlarning yaxshisi yoki yomoni bo'lmaydi, balki o'rganilayotgan mavzu mazmuniga muvofiq yoki nomuvofiq bo'lishi mumkin⁴. Shu sababli ta'lim metodlarini tanlashda o'rganiladigan mavzu mazmuniga e'tibor berish zarur. O'quvchilar ijodiy faoliyatini o'stirishda o'yinlarning o'ziga xos xususiyatlari bor. O'yin jarayonida o'quvchilar turli holatlarga duch kelib, vaziyatdan chiqish yo'llarini o'ylaydilar, mulohaza qiladilar va ijodiy fikrlashga majbur bo'ladilar. Buning natijasida qandaydir o'quv topshirigi bajariladi. Bu vaziyat o'quvchilarni mustaqil fikrlashga odatlantiradi, o'z harakatlarini asoslashga undaydi, bularning natijasida hayotda uchraydigan turli qiyinchiliklarni bartaraf etishga odatlantiriladi.

Psixolog olim M. S. Kaganning inson faoliyati haqidagi qarashlariga asoslanib, o'quvchilarning o'yin faoliyatida quyidagi tarkibiy qismlar mavjudligi aniqlangan:

- o'yinning asosiy maqsadi;
- mavzuning mazmunga muvofiqligi;
- o'quvchilarning erkin faoliyati;
- o'yinni baholash.

Ya'ni, o'yin o'rganiladigan mavzu va o'quvchilar faoliyatiga moslashtiriladi. Shundagina o'quvchilar o'yinga va bu orqali bilimlarni o'zlashtirishga qiziqadilar. qiziqish esa faoliyatni os

³ Элконин Д. Б. Психология игры М Педагогика 1988 с 304

⁴ Сорокин Н. А. Дидактика – М Просвещение с 222

Foydalanilgan adabiyotlar

1. 2021-yil 19-maydagi “O‘zbekiston Respublikasida xoriji tillarni o‘rganishni ommalashtirish faoliyatini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-5117 son qarori
2. 2021-yil 6-may kuni Prezident Shavkat Mirziyoev raisligida chet tillarini o‘qitishni takomillashtirishga bag‘ishlangan videoselektordagi nutqidan
3. O‘zbek tilining izohli lug‘ati T; Fan 1976’632
4. Ensiklopedik lug‘at T. 1990, 466b
5. Pedagogik atamalar lug‘ati T; 2008 20b
6. Derbremicker, A. Besh daqiqalik o‘yinlar / A. Derbarec // English - 2005 - № 9. - P.35
7. Бэспалко В П Педагогика и прогрессивные технологии обучения М 1195 с 78
8. Газман О С Роль игры в формировании личности школьника М 1992 С 60
9. Elkonin “O‘yin psixologiyasi” M; Akademiya nashriyoti, 2007.-89b